

eenwording met God ‘buiten de geest’ en de terugkeer naar zichzelf. Ze demonstreert dit aan Hadewijchs zesde visioen. Dat doet verlangen naar meer. Van Fraters mogen we op nog veel schools betreffende Hadewijchs visioenen hopen.

Het tweede complex van studies behandelt religieuze vrouwen en hun schriftcultuur. Simons zet op een rij wat we weten over het alfabetisme en de geletterdheid van begijnen. Dat is veel, van de hoog geschoolde Hadewijch die grondige kennis van het Latijn, de bijbel en de scholastiek moet hebben gehad, tot de schooltjes op het begijnhof en de boeken genoemd in testamenten. Het is een onmisbaar overzicht dat voortbouwt op zijn grote boek *Cities of Ladies* (2001). De Hemptinne geeft een introductie op de lees- en schrijfvaardigheid van vrouwen meer in het algemeen. Zij veronderstelt dat vrouwen in de tijd van de moderne devotie aan boekproductie hebben gedaan. Over de mate van geletterdheid spreekt zij zich niet uit — vergelijk Beierse historici die uitgaan van leesvaardigheid bij 50% van de stedelijke bevolking. In de derde afdeling worden losse thema’s aangedragen.

De beide redacteurs hebben niet de gelegenheid aangegrepen de bundeling van papers tot een thematisch en methodisch samenhangend geheel te maken. Ze bieden nu voor Engelstalige lezers een kennismaking met veel onbekende bronnen van en over vrouwen in de Lage Landen; en voor Nederlandse lezers enkele voorbeeldige vruchten van een *gender approach* door Amerikaanse mediëvisten.

Anneke B. Mulder-Bakker

NIEUWE GESCHIEDENIS

C. M. Schulten, *Met vliegende vaandels en slaande trom. Oorlog in de Lage Landen 1559-1659* (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 2005, 256 blz., € 25,-, ISBN 90 6707 595 7).

In 1969 verscheen van de hand van de bovengenoemde auteur en J. W. M. Schulten een publicatie getiteld *Het leger in de zeventiende eeuw*. In deze studie behandelden zij op thematische wijze het krijgsbedrijf van de late zestiende tot de late zeventiende eeuw. Aan de operationele kant van de oorlog (veldtochten, belegeringen, veldslagen en schermutselingen) besteedden zij door middel van voorbeelden aandacht en in een afsluitend hoofdstuk — ‘Een land in oorlog’ — stonden zij kort stil bij de vraag wat de inwoners van de Republiek van de strijd merkten. Qua opzet is *Met vliegende vaandels en slaande trom* de tegenvoeter van deze zesendertig jaar eerder verschenen publicatie. Voorop staat nu de loop van de gebeurtenissen. Op toegankelijke wijze wordt met veel vaart de militaire kant van de Tachtigjarige Oorlog beschreven. Terecht heeft de auteur ervoor gekozen de strijd niet uit louter Noord-Nederlands perspectief te bekijken. De koninklijke troepenaanvoerders krijgen evenveel aandacht. De auteur heeft zich daarnaast niet beperkt tot ‘de traditioneel genoemde Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tussen de Republiek ... en de koningen van Spanje’ (9), maar zijn onderzoeksperiode uitgebreid tot 1659, het jaar van de Vrede van de Pyreneëën. De strijd tussen de opstandelingen en Spanje vond immers niet in een isolement plaats. In 1635 verklaarde Lodewijk XIII de oorlog aan Filips IV waardoor deze in de Nederlanden in een tweefrontenoorlog verwickeld raakte.

Het is derhalve opmerkelijk dat de auteur aan het tweede bedrijf (1621-1648) van de Tachtigjarige Oorlog weinig aandacht besteedt. Overigens komt de periode ná 1600 er in het geheel bekaaid af. De politieke en godsdienstige verwickelingen uit de late zestiende eeuw worden door de auteur met aandacht voor detail behandeld, maar met geen woord rept hij van de Bestandstwisten. 137 Pagina's wijdt hij aan de periode 1559-1609 en slechts negenenvijftig aan de jaren 1609-1659, terwijl beide een halve eeuw beslaan. Deze keuze komt wellicht voort uit het oordeel van de auteur dat er voor de Republiek ná 1609 'geen noodzaak [was] gebieden, op een enkele uitzondering na, te heroveren.' (23) Hij heeft gelijk dat er in de jaren tachtig van de zestiende eeuw een einde kwam aan de Opstand en dat de oorlog toen in een geregelde 'krijg' veranderde. Het barbarisme waarmee de opstandelingen en koningstroepen elkaar in de jaren zestig en zeventig bestreden kende inderdaad geen grenzen. Beide partijen pleegden de ene na de andere gruwdaad. Het zou echter niet juist zijn hieraan de conclusie te verbinden dat daarna de gloed uit de Tachtigjarige Oorlog was. Integendeel, zowel de Spaanse als Staatse oorlogsspanning zou in de jaren ná 1621 haar grootste omvang bereiken. Door middel van zorgvuldig gekozen voorbeelden geeft de auteur een bloederig en spectaculair beeld van de Opstand. Tientallen anekdotes — bijvoorbeeld over het 'ontleden' en na het overbrengen naar Spanje weer 'samenvoegen' van het lichaam van de overleden don Juan (111) — maken het boek aantrekkelijk voor een breed publiek. Het grote aantal illustraties, veelal in kleur, verhogen de toegankelijkheid van het werk. Het hoofddoel dat de auteur zich heeft gesteld, namelijk het geven van een 'algemeen overzicht van de landoorlogen' (9) in de periode 1559-1659, schiet er door deze benadering echter bij in. De veldtochten van Frederik Hendrik mogen dan 'saai' lijken vergeleken met de overlevingsstrijd tijdens de Opstand, minder belangrijk zijn zij zeker niet.

Behalve bij de keuze voor een overvloed aan anekdotes, kunnen er ook vraagtekens worden geplaatst bij verscheidene inhoudelijke zaken. Zo meldt de auteur dat door het in 1588 ingevoerde repartiestelsel 'de provincies wat te zeggen hadden over die troepen die op haar waren gerepartieerd.' (140) Hierdoor wordt de lezer op het verkeerde been gezet, want Johan van Oldenbarnevelt was van mening dat aangezien de gewesten elk een deel van de financiering van het leger voor hun rekening namen, de benoeming van officieren toekwam aan de gewestelijke staten en niet aan de Generaliteit. De nauwe samenwerking tussen Van Oldenbarnevelt, Maurits en Willem Lodewijk komt overigens in het geheel niet uit de verf. Maurits wordt direct neergezet als een 'oude' legeraanvoerder en hierdoor wordt vergeten dat de militaire triomfen in de jaren negentig te danken waren aan het succesvolle driemanschap van de bovengenoemde personen. Evenmin is mijns inziens te verdedigen om aan een duel tussen 21 Staatse en Spaanse ruiters op de Vughtse heide (5 februari 1600) evenveel aandacht te besteden als aan de slag bij Nieuwpoort en het uiterst bloedige beleg van Oostende. (169) Tenslotte zijn er nog enkele feitelijke onjuistheden: zo sneuvelde Ernst Casimir niet tijdens het beleg van Maastricht maar tijdens een verkenning van Roermond (121); wordt het beleg van Bredevoort in 1597 illustratief genoemd voor de wijze van oorlogvoeren (166), terwijl dit de enige keer was dat Maurits een stormaanval op een stad heeft laten doen; werd Frederik Hendrik niet in 1640 kapitein- en admiraal-generaal van de Unie maar in 1625 (187); en wordt in 1637 de overleden Ernst Casimir ten tonele gevoerd, terwijl dat zijn oudste zoon Hendrik Casimir I moet zijn. (215)

Olaf van Nimwegen

L. Gillard, *La banque d'Amsterdam et le florin européen au temps de la République néerlandaise (1610-1820)* (Recherches d'histoire et des sciences sociales CIII; Parijs: Éditions de l'école des hautes études en sciences sociales, 2004, 420 blz., € 39,-, ISBN 2 7132 2014 9).

Na alle commotie over de euro en de lage instapkoers van de gulden is het een verademing om weer eens een boek te zien over een andere periode, toen 'wij' blijkbaar heel wat meer in de internationale financiële wereld te betekenen hadden. Dat is al te zien aan de titel, met de term 'florin européen', die Lucien Gillard, *directeur de recherche* van het Centre National de la recherche scientifique in Parijs, aan dit boek meegaf. Die 'euro-gulden' was door zijn enorme stabiliteit een baken, oftewel de belangrijkste *vecteur* (11), van de kapitalistische ontwikkeling in Europa. De euro-gulden, ook wel 'bank-gulden' genoemd, werd gedragen door de Amsterdamse wisselbank. Deze bank was beslist geen gefossiliseerd instituut, zoals wel eens is beweerd. Toegegeven, zij gaf geen bankbiljetten uit, maar volgens Gillard was zij wel degelijk innovatief met de uitvinding van het *agio*-systeem en de introductie van de *recepissen* (waarover hieronder meer). Dankzij deze instrumenten konden de golven van de conjunctuur de stabiliteit van de gulden niet aantasten.

De auteur begint met het schetsen van het sociaal-politieke klimaat, het belang dat er aan juridische instituties werd gehecht, het algemene economische kader en de economische politiek van de Republiek. Hoofdstuk 2, vervolgens, behandelt de geschiedenis van de bank 'par ceux qui l'ont connue', zoals de titel van het hoofdstuk al aangeeft. We lezen de 'getuigenissen' van grootheden als Adam Smith, James Steuart, Jean-Baptiste Say, Karl Marx, naast die van een hele reeks anderen, met voor mij althans heel wat minder bekende namen — Ricard, Bruzen, Lemoine, Accarias, in ieder geval vrijwel allemaal Engelsen en Fransen. Hoe en in hoeverre die heren echt de bank hebben gekend of er alleen maar over hebben horen praten is niet duidelijk, maar wel komt naar voren dat de Amsterdamse bank de omloopsnelheid van het geld had bevorderd en dat er een enorm vertrouwen in de euro-gulden was, dat helaas verloren ging aan het eind van de achttiende eeuw.

In het daarop volgende hoofdstuk komt de eerste belangrijkste innovatie aan bod: het *agio*, weer grotendeels verteld door 'zij die de bank hebben gekend.' In feite was er een duale economie, eentje gedomineerd door de bank-gulden, een rekeneenheid op papier dus, die volledig beheerst werd door de Amsterdamse bank, en de gulden-courant, de gulden in het werkelijke leven, die veel meer onderhevig was aan de schommelingen van de conjunctuur. Het *agio* was dan het verschil, een percentage, dat de bank berekende als men 'echte' guldens wilde omzetten in de bank-gulden. De directeuren van de bank lieten dat *agio* schommelen (meestal tussen de 4 en 5 procent) zodat de waarde van de bank-gulden stabiel bleef. Met dit instrument had de bank een unieke rol in de grotere transacties van het vroeg-moderne Europa: de berekening van de prijzen was er behoorlijk waardeverast door.

Hoofdstuk 4 en 5 handelen respectievelijk over de waarde van de euro-gulden in het 'binnenland' en op de 'Europese markt', waarbij de auteur de financiële markten van Parijs en Londen gemakshalve gelijk stelt aan 'Europa'. Naast de auteurs die hem al eerder van dienst waren voert Gillard hier een hele reeks grafieken over koersen van edelmetaal en de belangrijkste munten op, gebaseerd op gegevens uit prijscouranten en de bronnenpublicaties van Van Dillen en Posthumus. Helaas heeft hij zijn bronnen een beetje achter elkaar opgenoemd op de pagina's 389-391, en niet bij elke tabel apart, zodat het moeilijk valt de interpretaties op hun merites te